

[בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג קיב) פסק אודות טבילת גר שלא ראו שלשת הדיינים את הטבילה ממש, אלא שנים מהם עמדו מאחור ולא ראו את הכנסת ראשו למקוה ממש אלא אחד. וכתב שעדות בידיעה ברורה כזו מועילה אף ללא ראיה. 'ואף אם לא מועיל בדיני נפשות, הא גר 'משפט' כתיב, שהוא לממון ולא לנפשות, דהרי לא מצרכינן אלא ג' ב"ד ולא כ"ג'.]

'מכנף הארץ' — ע' בתוס'. ולכאורה מבואר מדבריהם שאין חיוב מדינא דגמרא לומר קדושה, שהרי בני ארץ ישראל אינם אומרים אותה כל יום אלא בשבת.

וצריך עיון ממה שאמרו בברכות (מז:): שרבי אליעזר שחרר עבדו כדי להשלים מנין. והותר לו לשחרר עבור מצוה דרבים. ומפרש רש"י: להוציא רבים ידי חובתם בקדושה. ומשמע לכאורה שאמירת קדושה היא חיוב. וכן מובא שם (כא. והובא בשו"ע) שאין להתפלל באופן שעל ידי כך יפסיד קדושה, ע"ש. וכן היה מנהג רבנו תם (הובא בתוס' ברכות יג:): שהיה ממתין ב'עושה פלא' כדי לענות קדיש וקדושה עם הציבור.

[ובספר חיי אדם (ריש כלל יט. הובא במשנ"ב צ סקכ"ח) כתב שעיקר התפילה בציבור הוא תפילת י"ח, ולא כמו שחושבים ההמון שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק משום שמיעת קדיש וקדושה ו'ברכו' וכו'. עכ"ד. וצ"ע מהגמרא בברכות כא: וכן מרש"י שם מז: וממנהג ר"ת הנ"ל. (וגם לא הביא מקור לדבריו)]. (מהרב הדר יהודה מרגולין הי"ו. ולכא' נראה שאעפ"י שאינו חיוב גמור מדינא, הותר לשחרר עבדו לצורך קיום ענין חשוב. ולמנהג ר"ת, אף לבטל תפילה בציבור לצורך זה).

דף לח

הערות ובאורים בפשט

'זרובבל — שנזרע בבל. ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו' — ע' בהגהות ריעב"ץ שתמה מאד על כך, שנראה מנוגד לכתובים המפורשים. ואפשר, מתוך שבעליה השניה היו הראשים בדוגמת פקידה ראשונה; נחמיה התרשתא פחת יהודה ועמו עזרא הסופר הכהן בשניה — מקבילים לזרובבל מזרע בית דוד ועמו יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול בראשונה, לפיכך קראו לו להתרשתא 'נחמיה בן חכליה' — על שם זרובבל בן שלתיאל ששמו העצמי היה גם כן נחמיה בן חכליה כדברי הגמרא (עפ"י דרשות בית ישי ח"א סי' ג הערה יא).

'וכמה היו? אלף' — בא לומר שלא נפרש החרש והמסגר אלף — החרש אלף והמסגר אלף [כפי שמפרש רבי ברכיה במדרש. ב"ר מב], אלא 'החרש והמסגר' יחדיו אלף [כדעת חכמים שם ששני תוארים מתחסים לאישיות אחת] (מרגליות הים).

'שמע מינה 'מהרה' דמרי עלמא תתנ"ב הוה' — ומכאן יש לך ללמוד גם לענין נבואות הגאולה והישועה, שאע"פ שנאמר בהם 'מהרה' [כמו וארכתך מהרה תצמח ועוד], אל תתמה על אריכות הגלות, ואע"פ שיתמהמה — חכה לו בכל יום שיבוא (עפ"י מהרש"א).

'ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה — שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא' — **'אשה נאה'** — במעשים ובמידות, או בשאר דברים ולא בפרצוף, שהרי כולם שוים (עפ"י ריעב"ץ; ערוך לנר; בן יהודע).

'שאם תזוז דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית' — נקטו 'יתוש' על פי מה שאמרו (בגטין נו) שהיתוש מכניס ואינו מוציא. והרי זו פחיתות לאדם שדעתו זחה עליו, שאפילו בריאה זו שהיא 'מקבלת' בלבד ואין לה בחינת 'נתינה' מכל וכל, קדמה לך... (כמדומה בשם רש"ש מאמשינוב; רש"פ מנדלוביץ זצ"ל).

'כדי שיכנס לסעודה מיד' — בספר ערוך לנר הקשה, הרי לא הותר לו לאדם הראשון לאכול בשר (כדלהלן נט:), ואם כן, אם מטעם שיכנס לסעודה מיד, היה יכול להבראות לאחר בריאת הצמחים ביום השלישי? ונראה שזה שאמרו 'יכנס לסעודה' — בדרך משל ומליצה, והכוונה היא שיבוא לעולם מתוקן ומשוכלל. [גם לשון רש"י יכול להתפרש על דרך זו, ומ"ש 'יאכל' — שישתמש בבריאה כולה לצרכיו, ולא דוקא אכילה ממש]. עוד יש לומר, גם לפי הבנת הערוך-לנר, הרי לא נאסר לאדם הראשון אלא להמית ולאכול, אבל הותר לו לאכול בשר של בעלי חיים שמתו מאליהם (כן כתבו התוס' להלן נו: ד"ה אכל. וכן משמע מדברי רש"י נו: ד"ה למישרי). ואפשר שהיה מוכן לו לאכול מבשר של בהמות שמתו. ועוד אפשר שכבר מעת שנבראו, נבראו גם בהמות 'מתות', על דרך שאמרו רז"ל שהעולם נברא בצביונו וקומתו, שנברא יש מאין בצורה שנראה כאילו היה קיים משכבר [כפי המקובל לפרש תופעת המאובנים וכדו']. ע"ע 'בן יהודע' ע"ד הסוד.

(ע"ב) 'אקרא דאגמא' — בערוך (ערך 'אגמא') פרש שמקום זה אינו מקום יפה וטוב.

'הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם' — כלומר, גילה להם מקצת שבמקצת מאמיתת מציאותו, והשגה זו עצמה ביטלה אותם ממציאיותם (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 48).

'אדם הראשון בלשון ארמי ספר, שנאמר: ולי מה יקרו רעיד א-ל, והיינו דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם... ונתעצב במיתתו, אמר ולי מה יקרו רעיד א-ל' — יש מפרשים ש'יקר' הוא מלשון ארמי, כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ואמרו (במגילה ט). שהוא לשון תרגום. [ובתורה לא נמצא 'יקר' אלא 'כבוד', ורק בנביאים ובכתובים נמצאת מלה זו. וע' בעומק הענין בקדושת השבת לר"צ הכהן ז, עמ' 61-60]. ומה שאמרו 'והיינו דריש לקיש...' — הכוונה שגם הוא סובר שמקרא זה על אדם הראשון נאמר (מהר"ץ חיות וערוך"ג ובן יהודע).

ובהגות רי"א חבר (שבסוף המסכת) פרש ש'יקר' בלשון הקדש משמעו: חשוב, ובארמית — כבוד [כמו תרגום 'כבוד לב פרעה' — יקיר]. ומפרש רב 'יקרו רעיד' מלשון כובד. וזהו שהביאו מריש לקיש שאמרו אדם הראשון כשנתעצב על מיתתו של ר"ע.

ויש מפרשים שהכוונה למילה רעיד שפירושה 'מחשבותיך' [כמו בנת לרעי מרחוק], הבאה מ'רעיון' שבלשון תרגום — כלומר מה יקרים וכבדים לי ידיעתך ומחשבותיך, עד שאי אפשר לי להשיגן. וזהו שדרשו שכשראה חכמתו ומיתתו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו ואז אמר פסוק זה (עפ"י שו"ת בית אפרים, סוף או"ח. מובא ומורחב בספר בית ישי — דרשות לה, ג).

ע"ע בספר מרגליות הים. ואף רמז יפה כתב שם: 'מה יקרו רעיד א-ל — ר"ת ארמי. וע"ע יערת דבש דרוש יג.

ו'בלשון ארמי סיפר' — כלומר, שדיבר גם בארמית, אבל עיקר לשונו בלשון הקדש [שהרי קרא לה 'אשה' כי מאיש לוקחה, כדארז"ל] (בן יהודע).

'אמר לו ר' יוסי: עקיבא עד מתי אתה...' — צריך לומר: 'ר' יוסי הגלילי' (וכך היא הגרסא במסכת חגיגה), כי ר' יוסי היה תלמידו של ר' עקיבא, ולא היה פונה אליו בלשון זו (ריעב"ץ; הגהות מלא הרועים; ערוך לנר).

'אם כן לא ישא לפשעכם למה לי? אמר ליה: הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה' — פירוש, אם כן — שאין כוונת אל תמר בו לכבודו ולמעלתו — שלא להמירו, אלא לומר שאסור לך להמירני בו, כי אין לו כח ויתרון משלו — אשר לפי זה, 'לא ישא לפשעכם' ודאי מתפרש שאין לו היכולת לסלוח, ואם כן למה לי הוא, ומה יתרון יש בו? והשיב לו בשבועה: אכן, כך מקובלנו שאין לו הכח והיכולת לשאת פשעינו, ולכך מאנו לקבלו אפילו כשליח [וכל זה היה ויכוח עם דעת המין שטען לשניות ורצה להביא לו סיוע ממקראות אלו] (עפ"י מהרש"א. וע' ר"ח — ואפשר שלא גרס כלל 'למה לי').

עניני אגדה, פרפראות וציונים

'כיון דאיבסום פתחו ואמרו... אל ירע בעיניך, יין ניתן בשבעים...' — יש לפרש שאמר לו רבי חייא לרבי, אל ירע בעיניך מה שאמרו, כי אדרבה טובתך וטובת בית אביך הוא, שהרי בן דוד יכול להתגלות רק לאחר עבור הנשיאות.

וכשם שהסוד הטמון בלב האדם מתגלה רק לאחר כניסת היין, ע"י שמאבד אדם את 'מלכותו' ושליטתו על עצמו, כך ה'סוד' של נצחיות בית דוד, יבצבץ ויעלה רק אחר שיכלו שני בתי אב השולטים עתה. [ונרמו בברכת יהודה (בראשית מט): 'לא יסור שבט מיהודה (ראשי גליות) ומחקק מבין רגליו (נשיא בא"י) עד כי יבא שילה (משיח בן דוד), וסמך ליה: 'אסרי לגפן... כבס ביין לבשו... חכלילי עינים מיין'].

ע"ע: חדושי אגדות מהרש"א; של"ה פסחים שע; גבורות ה' ה' יין נסך עמ' שלג.

'נכנס יין יצא סוד' — שלשה כתוב בהם 'סוד': יראים, ישרים ונביאים [סוד ה' ליראיו; ואת ישרים סוד; כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים] — ראשי התבות שלהם: 'יין' (בשם הגר"א).

'שהקדים שתי שנים ל'זנושנתם'... — מכאן סמך למה שמקובל שבחשבון גימטריא אין מקפידים על הפרש של אחד, מכך שהוקדמו שנתים למנין 'זנושנתם' — שמע מינה, שאין די בהקדמת שנה אחת, כי אין להקפיד על חסרון אחד (לקט יושר — מובא בהקדמת ספר ברכת פרץ. ע' הסבר לזה בספר 'שבת מלכתא' להגר"ש פינקוס זצ"ל, עמ' כו. והדברים נפלאים).

— כשתחסיר עוד שנתים ימים, שירושלים היתה נתונה בהן במצור — יעלה בידך מנין תתמ"ח, כמנין אברהם, ישחק, יעקב. וזהו שנאמר בענין עמידת הארץ (בתהלים קה, ח-י): זכר לעולם בריתו. אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק, ויעמידה ליעקב. וזהו: נגד מנין אבותם עשה פלא (של"ה תענית קיג, בשם כת"י הרוקח).

(ע"ב) 'בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם, ברא כת אחת של מלאכי השרת...' — ע' של"ה שבועות ריח ואילך.

'אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה, שנאמר למן היום אשר... אידי ואידי חדא מידה היא' — צריך באור ענין גדלו של אדם הראשון, ומהו 'אידי ואידי חדא מידה היא'. וכן יש להבין מדוע משה רבינו בתוך דבריו לישראל אומר להם גודל קומתו של אדם הראשון — מה שייכות לדבריו ומה צורך להזכיר זאת באותה שעה? (וביותר, שרש"י בפרוש החומש מביא דרש זה — הרי שזה נוגע לפשוטו של מקרא. וצ"ב). ונראה לפרש, שתכלית בריאת העולם היתה כדי שיהא אדם בעל בחירה המקבל עליו עול מלכות שמים, וכל שאר הבריאה נועדה רק כדי לאפשר תכלית זו ['לצוות לזה' — ברכות ו:]. אדם הראשון קודם החטא, יכול היה בעצמו להביא את העולם לתיקונו המלא, והיה הוא בעצמו כביכול — 'כל העולם כולו'. ובאשר הוא היה תכלית הכל, לכן היתה קומתו 'מהארץ ועד הרקיע', וכן 'מסוף העולם ועד סופו' — כלומר, היה הוא לבדו 'עולם ומלואו' וכל שאר הברואים אינם אלא תפלים לו [ואין כוונת הגמרא לגודל פיסו — כמו שכתב הרשב"ץ בספרו 'מגן אבות' ושאר מחברים].

משחטא אדם והוצרכו שאר בני אדם להביא את העולם לתיקונו, כבר לא נתרכזה בו בלבד תכלית הבריאה כולה, וממילא נתמעטה קומתו.

וכך נמשך עד עת מתן תורה, שאז — בפעם השנייה בהסטוריה של העולם — היתה הבריאה כולה כביכול 'מרוכות' בהר סיני. שם הגיעו למדריגת אדם הראשון קודם החטא ('פ"ק דע"ו), והקב"ה הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר (רש"י שמות כ, יט) — כי באותו מעמד היתה תכלית הבריאה מקויימת. וזהו שאמר להם משה לישראל, לא היה כדבר הגדול הזה מזמן שהיה אדם הראשון 'עולם ומלואו' עד עתה, והריזו אך הפעם השנייה מאז הבריאה שנתגלתה מדרגה זו (מהרב הדר יהודה מרגולין שליט"א).

ע"ע: מאור עינים פינחס ד"ה במדרש; פרי צדיק נח ד; דברי חלומות יט; מכתב מאליהו ח"ב עמ' 137.

— כחות האדם מטבע בריאתו — עליונים ונשגבים מאד, בדומה למלאכים ואף למעלה מהם [כמו שאמרו (בב"ר יז) שאמר הקב"ה למלאכים: 'חכמתו מרובה משלכם'].

ואם תאמר, מדוע איננו רואים את האדם בגדולה הזאת? — בגלל החטא, המושך על האדם מסך המסתיר את כחותיו, עד שעניו חדלות לראות כראוי, ואזניו משמוע, וכל תפארת גדולתו מתכסית בערפל. ועם כל זאת — אין טבע תולדתו משתנה, ובכל זמן שהוא מתרומם מעל חטאיו, יעמוד שוב על דמות דיוקנו הראשונה ובאותו שיעור קומה שהיה לו בתחילת יצירתו — יראה מסוף העולם ועד סופו ושליט ומרומם מעל כל הברואים. ואמנם במשך הדורות הגיעו אישים מסוימים למדרגות כאלו, שנפקחו עיניהם ואזניהם ושאר כחותיהם, עד שהתעלו למעלות עליונות בדומה לבני אדם הקדמונים (אור הצפון ח"ב עמ' פח-פט. וע"ע בענין זה בשיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ה, תשל"א; עלי שור ח"ב עמ' כ).

'אמר רב: אדם הראשון מין היה, שנאמר... רבי יצחק אמר: מושך בערלתו היה... רב נחמן אמר: כופר בעיקר היה... ודע מה שתשיב לאפיקורוס' — כתב רבנו חננאל ז"ל: 'פירוש, רב ור' יצחק ורב נחמן באו להודיע כי המינים אומרים כי אדם הראשון מין היה כמותינו ומושך בערלתו היה וכופר בעיקר השכינה היה, ומביאין ראיה לדבריהם מאלו הפסוקים — הוּוּ זהירין בתשובתם ללמד מה שתשיבו להם. וכן פירוש כל כיוצא באלו. אבל חכמי התלמוד, חס שאומרים על אדם הראשון ועל כיוצא בו פגם. והמפרש זולתי זה הפירוש עתיד ליתן את הדין'.

קלא

ואמנם הרמ"ה ז"ל נטה מדבריו [ואנן אמרינן דודאי מרן לשם שמים נתכוון, מיהו גמרא לא משמע הכי...]. וכבר בארו בספרים, בדרכים וסגנונות שונים, שאין הכוונה בביטויים אלו כמשמעות הפשוטה הנתפסת אצלנו, אלא לפי גודל מעלתו של אדם הראשון, היתה אצלו נטיה דקה באותם ענינים ע"ע: תורת חיים וכן יהודיע; דעת חכמה ומוסר ח"ב יא, יז, כו, פב; אור הצפון ח"ב עמ' סב; מכתב מאלהיו ח"א עמ' 112-113.

'מושך בערלתו היה' — אדם הראשון נוצר מהול, אלא שעל ידי חטאו, המשיך עליו את ערלתו — אטימה המבדלת בינו ובין קונו. ועד כדי כך השפיע החטא, שאף כל תולדותיו שנולדו לו מכאן ואילך, נולדו ערלים (ספרים).

'כלך אצל נגעים ואהלות' — על המלה 'כלך' ע' בספר עיונים בדברי חז"ל ובלשונם (לגר"ח הכהן ארנטריו ז"ל) עמ' כט.

'זהו מטטרון ששמו כשם רבו' — מובא שהאריו"ל הזהיר את תלמידיו שלא לבטא שום מלאך [מלבד שמות מלאכים שנקראו בהם בני אדם, כמו מיכאל גבריאל וכו'] בשמו המלא, אפילו בתוך הלימוד, אלא יכנה בקיצור, כמו מטטרון — מט"ט, סנדלפון — סנד"ל (קב הישר נו). ובשו"ת תורה לשמה (המיוחס לרבי יוסף חיים ז"ל. תכו) כתב שהוא נזהר בדרשותיו כשמזכירם לומר כך: מטטרון — מ"ם טי"ת. סמא"ל — סמ"ך מ"ם וכו'.

[... גם צריך להזהר מאד שלא להזכיר בפיו שם סמא"ל, וזה סוד מה שאמר הכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו וכו' ובפרט בלילה שאז היא שליטתו וממשלתו, ולא עוד אלא שגם הוא אסור להזכיר מעין דברים אלו כגון בני אדם הרגילים לומר בלע"ז איל דייאבל"ו וכיוצא בדברים אלו — אין להזכירם כלל, לפי שגם השדים הם בחלקו ומגביר כחו כשמזכיר אותם. ופעם אחד הייתי עם בני אדם בלילה והזכרתי באמצע הדבור שהייתי עמהם את שם סמא"ל ואחר כך בבקר הלכתי לבית מורי ז"ל ונסתכל בי ואמר לי הרי בלילה הזאת עברת על לאו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, לכן הזהר כל ימך שלא תזכירו לא את שמו ולא את כיו"ב, ובפרט בלילה, כי אז ניתן לו כח להתגבר עליך ועל אחרים בסיבתך אם תזכיר שמו, לכן ראוי להזכירו בשם אחד טוב כמו סמ"ך מ"ם וכיוצא מאלו השמות שיש בהם מקצת קדושה... (סדור חמדת ישראל למהר"ש ויטאל. מועתק בשבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות לד)].

'אל תמר בו — אל תמירני בו...' — לפי זה באור הכתוב כולו אל תמר בו, כי לא ישא לפשעכם, כי שמי בקרבו, כך הוא: מחשבת ההמרה לעבוד למלאכים נובעת מן המחשבה כי הם כחות בפני עצמם, וכמו שכתב הרמב"ם (ע"ז א) לענין טעות דור אנוש. ואמר הכתוב שבאמת אינו כן, כי אין להם שום כח ממשלה בפני עצמם, אלא רק 'שמי בקרבו' — אני הוא הנותן לו את הכח לשליחותו, ואין לו שום בחירה ורצון משלו.

וזהו לא ישא לפשעכם — כי נשיאות הפשע היא למעלה מטבע ההנהגה שיסד הש"י בבריאת העולם, שהנפש החוטאת היא תמות וחטאים תרדף רעה — כך הוא מבחינת טבע הדברים, ואפילו מצד החכמה והתורה אין תקנה בתשובה, ורק 'הקב"ה אמר יעשה תשובה ויתכפר לו' שהוא בלבד משדד מערכות הטבע. ולכן המלאך שהוא כח קבוע ואין בידו להשתנות, אין בידו להיות נושא לפשעכם (עפ"י שיחת מלאכי השרת עמ' 74, ועע"ש).

ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו' –

'זוהו אנו יכולים לפרשו על שני פנים; האחד דרך מקבלי האמת והאחר דרך עיון פילוסופי. אמנם דרך הקבלה הוא, שנאמין כי הנשמות נבראו עם האור הראשון, ויסייע לזה מה שאמרו... והדרך הפילוסופי הוא שההכנות המזוגיות הם מסודרות מפאת הגרמים השמיים, ועל זה תראה משפט אחד יגזור: פלוני יוליד בנים או בנות כך וכך, ויהיו כך וכך, ויתחתן עם פלונית, וזה קודם היצירה זמן מרובה. ואף על פי שהאדם בחירי לבטל זאת הגזרה אם יתנהג על פי שכלו, אבל אם יתנהג לפי טבעו – הגזרה היא מתקיימת...' (מתוך תשב"ץ ח"ב א).

ז'דע מה שתשיב לאפיקורוס. אמר ר' יוחנן: לא שנו אלא אפיקורוס עכו"ם אבל אפיקורוס ישראל – כל שכן דפקר טפי' –

'... ואין רצוני להאריך בזה ולפרשם, כי לא באנו להשיב לאותם המלעיגים על דברי חז"ל ובלתי מאמינים בחכמת החכמים ז"ל בשני התלמודים והמדרשות אשר קיימו וקבלו עליהם כל היהודים. כי אסור להשיב לאפיקורוס ישראל, דכל שכן דפקר טפי, כמו שאמרו חז"ל שאנו מאמינים בדבריהם ומקיימם אזהרותיהם, כי לא יקבלו תשובתינו להם, וכן הוא מבואר ונגלה לעין, כי אין קץ לדברי רוח שלהם, ויוכלו לעקם את הישרה הגמורה בדברי הבל ורוח, ואנחנו לא באנו אלא לפרש דעת חז"ל... ואין אנו אחראים לשוטים שקלקלו וכפרו בתורה שבעל פה, שכבר אירע כן בימי בית שני בכת הצדוקים, ועדין מרקד בינינו, ד' ישלח עזרו מקודש ויכלה קוצים מכרמו...' (מתוך שיחת מלאכי השרת רפ"ג. ע"ע מכתב מאליהו ח"ד עמ' 134).

'אמר לו ר' אלעזר בן עזריא: עקיבא, מה לך אצל הגדה, כלך אצל נגעים ואהלות' –

'... ומצינו שהיו בקדמונינו תנאים שהיו בקיאים בהלכות יותר מבאגדות, והיו אחרים באגדות יותר מבהלכות, כדגרסינן בחגיגה... א"ל ראב"ע: עקיבא, מה לך אצל אגדות, כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות, אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף. מלמד, שאף על פי שהיה גדול הדור, שאמרו עליו שהיה מארבעה שנכנסו לפרדס והוא לבדו נכנס בשלום ויצא בשלום, לא היה בעיני חבריו בקי בהגדות, וגם כן גרסינן... וגם כן באמוראים היו חלוקים בזה הענין, כדגרסינן...' (מתוך הקדמת רבי יצחק אבוהב לספרו 'מנורת המאור').

'כי הוה דריש ר' מאיר בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי' –
'הדורש לרבים, יראה שידרוש לשם שמים, להיות זוכה ומזכה לרבים. וכל דורש ישליש לשלשה חלקים;

חלק אחד – ידבר פשטים טובים בפרשה, המובחר מהמפרשים, ויאמר בשמם, ויוסיף כפי שכלו הטוב.

חלק השני – יאמר דינים, ללמד לרבים, בפרט לאותם שאינן בני תורה. כמו כן לומר דינים המצטרפים, כגון סדר היום, ודיני ציצית ותפלין והלכות שבת, והנהגת הבית בהלכות אישות והל' ביאה, וכיו"ב הרבה.

חלק השלישי – דברי מוסר מחובת הלבבות וראשית חכמה וכיו"ב הרבה מאד...

ובסוף סוטה תנן: משמת ר' מאיר בטלו מושלי משלים. וז"ל הרב ברטנורה: מושלי משלים — כגון משלי שועלים, ובדאי אלו משלים היו להורות דרכי מוסר... (מתוך השל"ה הק' — שבועות קז-קח).

דף לט

'אמר ליה ההוא אמגושא לאמימר: מפלגך לעילאי דהורמיז, מפלגך ולתתאי דאהורמיז. אמר ליה: אם כן, היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לעבורי מיא בארעיה' — בויכוח זה הנראה לכאורה כחידה בעלמא, גלומה מחלוקת יסודית בהשקפת העולם, בין ישראל לאומות העולם. כאשר באר הגר"א ז"ל (באורי אנדות הש"ס ב"ב עג. — במעט הרחבה):

האדם נברא עם תכונות גשמיות, בהן הוא דומה לבהמה. עם זאת בשכלו הרי הוא תופס ענינים רוחניים אלקיים. מהו אם כן פשר המציאות ה'כפולה' של האדם? הבינו הגויים הפרסיים ששני רשויות הם, אחד ברא טוב והשני ברא רע, [אחד ברא אור ואחד חושך. ולהוציא מדעה זו אנו אומרים בכל יום שהקב"ה 'יוצר אור ובורא חשך'. ע' שו"ע או"ח ריש סי' נט. וע"ע בריטב"א חולין פז בשם ר"א מפריז]. וזהו שאמר אותו אמגושא, אמנם מחציין ולמעלה אתה של הקב"ה (כפירוש התוס'), ששם מצוי המוח והפה המיוחדים לתורה ולתפילה, אבל מחציין ולמטה אתה של השד, כי מחצר הכבוד (=הסרעפת) ומטה, עושה גופו של האדם רק צרכים גשמיים בלבד!

ענה לו אמימר: אם כדברין, כיצד החלק העליון, האלקי, מרשה להעביר מאכל ומשתה דרך הפה, והלא הם צרכים גשמיים? — מוכח מזה שגם מאכל ומשתה הם קודש, והכל הוא חלק מבריית הקב"ה, ואף צרכיו הגשמיים של האדם נועדו לבוא על ידיהם להכרה נעלית יותר בקב"ה (מהרב הד"ר י. מרגולין שיח').

תא ליהו כולן לעמא חד' —

'כל מגמת האומות שיהיה להם התחברות עם ישראל, וכדאמר ליה קיסר לרבי תנחום: תא נהוי לעמא חד, ושלא יהיו ישראל גוי אחד נפרד מהם. וכמו שאמר אותו רשע ישנו עם אחד מפזר ומפרד... ודתיהם שנות — שזה כל חשק הרע, שירצה לערבב טוב ורע יחד, וזהו חטא הראשון בזוהמת הנחש ועץ הדעת טוב ורע. 'דעת' — לשון התחברות... (מחשבות חרוץ עמ' 171. עע"ש).

'... והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו. מנהגו של עולם... אף כך הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל' — יש לתמוה, הלא כבר נענשו ישראל בגלות, כמו שאמרו 'חטאו וגלו', אם כן למה הוצרכו יסוריו של יחזקאל למרק עונותיהם? אך הענין הוא שארץ ישראל מלבד שהיא נחלת ישראל הרי היא פלטרין של מלך, וכשחטאו ישראל ועברו על מצוות התלויות בארץ וגלו, הרי עצם הגלות מהוה קטרוג חדש על ישראל, שבעטים נחרב פלטרין של מלך ונעשה שממה — על כן הוצרכו יסוריו של יחזקאל לכפר על עלבון המקדש שנגרם על ידי גלותם (עפ"י דרשות בית ישי ס, עמ' תי. עע"ש).

'כי קבריה למשה במאי טביל... ' — ע' רמזים עמוקים בספר 'שיחת מלאכי השרת' — עמ' 65.

'כתיב מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ — מאי רבותיהו, אתון נמי ערביתו בהדן דכתיב כל הגוים כאין נגדו' — מה חשיבות לישראל שהם 'גוי אחד', הלא גם הם בכלל 'כל הגוים כאין נגדו'.